

ยุคสมัยแห่งทุน ณ บางบาล: ภาพสะท้อนการจัดการน้ำ
ในเขตลุ่มน้ำภาคกลางตอนล่าง
Bang Ban Capitalocene: Reflection on water governance
in the lower Chao Pharya basin area

อาทิตย์ ภูบุญคง
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

Artit Phuboonkong
Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre
(Public Organization)

Email: atit.johnny20@gmail.com

วันรับบทความ: 31 มกราคม 2568 (Received January 31, 2025)
วันแก้ไขบทความ: 21 กุมภาพันธ์ 2568 (Revised February 21, 2025)
วันตอบรับบทความ: 25 มีนาคม 2568 (Accepted March 25, 2025)

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้คือการวิจัยเชิงเอกสารซึ่งใช้แนวคิดการเมืองของการจัดการน้ำ ยุคสมัยแห่งทุน และการจัดการพื้นที่ (spatial fix) มาใช้ทำความเข้าใจการจัดการพื้นที่แก้มลิงบางบาลโดยระบบทุนนิยมเพื่อป้องกันพื้นที่อุตสาหกรรมจากปัญหาน้ำท่วม พบว่ารัฐและระบบทุนนิยมได้กำหนดนโยบายเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดผลกระทบต่อนพื้นที่กิจกรรมของทุนนิยมในลุ่มน้ำเจ้าพระยาซึ่งก็คือโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ โดยการเข้ามามีการจัดการ ยึดครอง และจัดสรรส่วนต่าง ๆ ของโลกเพื่อเอื้อต่อการสะสมทุน ภายใต้หลักการจัดการน้ำป้องกัน ฟักตกระบายได้ กล่าวคือป้องกันพื้นที่อุตสาหกรรม

และพักตกคือการจัดการน้ำในพื้นที่แก้มลิงบางบาลซึ่งรัฐได้เข้ามาจัดการพื้นที่ใหม่ ได้แก่ การประกาศใช้ปฏิทินการปลูกข้าวใหม่เพื่อเตรียมพื้นที่ให้พร้อมรับน้ำท่วม การเปลี่ยนหน้าที่ของโครงสร้างพื้นฐานของระบบชลประทานจากเดิมถูกออกแบบมาเพื่อจัดสรรน้ำทำนาให้แก่ชาวนา ให้กลายเป็นระบบชลประทานที่มุ่งจัดการน้ำเพื่อรองรับน้ำท่วม และการเปลี่ยนทิศทางการไหลของน้ำให้อยู่ในขอบเขตพื้นที่แก้มลิงเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม ผลกระทบได้เกิดขึ้นตามมาหลายประการ เช่น ปัญหาน้ำท่วมที่มีระยะเวลายาวนานกว่าเดิม ความไม่เป็นธรรมในการจัดการน้ำ เป็นต้น

คำสำคัญ: ยุคสมัยแห่งทุน, การจัดการพื้นที่ของทุนนิยม, การจัดการน้ำในพื้นที่แก้มลิงบางบาล

Abstract

This article is documentary research which uses three frameworks: politics of water governance, Capitalocene, and spatial fix, to understand how capitalism fix space and geography in Capitalocene which elucidates through case study in Bang Ban Monkey Cheek area, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province. The study's findings revealed that capitalism and Thai state implemented Bang Ban Monkey Cheek policy which aims at safeguarding capitalism's activities in the lower Chao Pharya basin area such as urban and industrial zones by the management, the possession, and the distribution of each part of the world. This has been achieved through the introduction of a new rice planting calendar, the reproduction of water infrastructure functions from water distribution for planting rice to water distribution for protecting urban and

industrial zones from flooding. This water governance within the Bang Ban Monkey Cheek resulted in restructuring of water flow and has led to negative impacts on local community such as long-time flooding, environmental injustice and so on.

Keywords: Capitalocene, Spatial fix, Water governance in Bang Ban Monkey Cheek area

บทนำ

การเติบโตทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย ให้คำมั่นสัญญาว่าจะนำพาวิถีชีวิตที่สะดวกสบายและหรูหราไปสู่มนุษย์ แต่ความจริงหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ เพราะการเติบโตทางเศรษฐกิจได้สร้างวิกฤตสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นถือเป็นการทำลายปัจจัยพื้นฐานในการที่จะมีชีวิตที่ดีของมนุษย์ (Saito, 2014) ภายใต้สถานการณ์วิกฤตทางสิ่งแวดล้อมและความผันผวนของสภาพภูมิอากาศโลกอย่างรุนแรงในปัจจุบันทำให้ในปี 2566 อันโตนิโอ กูเอร์เรส เลขาธิการสหประชาชาติ ประกาศยุคยุคโลกร้อน (Global Warming) และเรียกยุคสมัยใหม่ในทางสภาพภูมิอากาศนี้ว่ายุคโลกเดือด (Global Boiling) เนื่องจากได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงโดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวเลขอุณหภูมิความร้อนของโลกที่สูงขึ้นเป็นประวัติการณ์ (Niranjan, 2023)

ในยุคนี้เราสามารถพบผลกระทบที่เกิดขึ้นจากวิกฤตสิ่งแวดล้อมได้อย่างดาษดื่น ตั้งแต่ปัญหาร้ายแล้ง น้ำท่วม มลพิษ ไฟป่า ฯลฯ ภายใต้วิกฤตสิ่งแวดล้อมที่รุนแรงข้างต้นพบว่ามหาเศรษฐีในประเทศพัฒนาี้มีความสามารถในการรักษาชีวิตความเป็นอยู่ที่หรูหราของพวกเขา สวนทางกลับประชาชนคนธรรมดาที่ดำรงชีวิตวันต่อวันที่ต้องสูญเสียวิถีชีวิตไปอย่างสิ้นเชิง และถูกบังคับให้ต้องดิ้นรนอย่างสิ้นหวังเพื่อเอาชีวิตรอดในแต่ละวัน ด้วยเหตุดังนี้จึงเกิดการเรียกร้องให้มีการหันกลับมาทบทวนสาเหตุของความแตกต่างทาง

ชนชั้นที่นับวันช่องว่างยิ่งสูงขึ้นอย่างรุนแรงและสาเหตุของการทำลายสิ่งแวดล้อมโลก (Saito, 2014)

แนวคิดที่ได้รับความนิยมอย่างมากในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นคือมนุษยสมัย (Anthropocene) ที่ชี้ว่าวิกฤตการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่เรากำลังเผชิญอยู่เป็นผลมาจากมนุษย์ (man) ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากมนุษย์ปะทะธรรมชาติ (humans versus nature) อย่างไรก็ตาม แนวคิดยุคสมัยแห่งทุน (Capitalocene) กลับมองว่าวิกฤตสิ่งแวดล้อมที่เราเผชิญอยู่มิได้เกิดขึ้นจากมนุษย์ หากแต่มีต้นตอมาจากทุนนิยม (Moore, 2015; 2016) เนื่องจากแนวคิดมนุษยสมัยมองข้ามเรื่องชนชั้น รวมทั้งยังคงติดอยู่บนกรอบคิดที่แยกระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และไม่ได้ให้ความสำคัญกับลักษณะแบบวิภาษวิธีหรือรูปแบบของโครงข่ายชีวิตซึ่งมนุษย์กับธรรมชาติไม่ใช่สิ่งที่แยกขาดจากกันได้ (เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, 2564: 131)

ความสำคัญของวิวาทะนี้คือการชี้ให้เห็นต้นตอของปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อมและข้อเสนอในการแก้ไขปัญหา กล่าวคือหากมองว่ามนุษย์คือปัญหาย่อมทำให้การแก้ปัญหามีมุ่งเน้นไปที่มนุษย์ เช่น ใช้ถุงผ้ารักษ์โลก การใช้รถไฟฟ้า ซึ่งถือเป็นแนวทางการแก้ปัญหาล้อมสิ่งแวดล้อมกระแสหลัก อย่างไรก็ตาม การจะหาทางออกที่ถูกต้อง เราต้องย้อนกลับไปศึกษาว่า วิกฤตสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นมีต้นตอมาจากอะไร ซึ่ง Saito (2014) ชี้ว่าวิกฤตระบบนิเวศเกิดขึ้นจากการทำงานของระบบทุนนิยม

ด้วยเหตุดังนี้ การทำความเข้าใจทุนนิยมจึงเป็นกุญแจสำคัญ ในแง่นี้เองการอธิบายปรากฏการณ์ความวิบัติของระบบนิเวศในยุคปัจจุบันจึงต้องให้ความสำคัญกับอำนาจของระบบทุนนิยมที่เข้ามาครอบงำความเป็นไปของสังคมในมิติต่าง ๆ เนื่องจากไม่ได้มีแค่มนุษย์เท่านั้นที่ต้องปรับตัวให้เข้ากับวิกฤตสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น แต่ทุนนิยมเองก็ต้องปรับตัวกับปัญหาที่มันสร้างขึ้นมาอีกด้วย เพื่อให้การสะสมทุนดำเนินไปอย่างราบรื่น รวมถึงมุ่งเน้นการสร้างผลกำไรให้ได้มากที่สุดผ่านการจัดการพื้นที่ (spatial fix) (Harvey, 2001)

การจัดการน้ำในพื้นที่รับน้ำบางบาลภายหลังเหตุการณ์มหาอุทกภัยปี 2554 คือภาพสะท้อนการจัดการน้ำในยุคสมัยแห่งทุนได้เป็นอย่างดี เหตุเพราะรัฐได้มีการกำหนดนโยบายเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดกิจกรรมของทุนนิยมในพื้นที่เมือง และอุตสาหกรรมได้รับผลกระทบ ความสำคัญของพื้นที่แก้มลิงบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา คือการเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญในการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมในลุ่มน้ำภาคกลาง เหตุเพราะพื้นที่นี้ตั้งอยู่เหนือและอยู่ห่างจากพื้นที่อุตสาหกรรม วิธีการผลิตส่วนใหญ่ในพื้นที่คือการทำนา และรัฐอ้างว่าเป็นพื้นที่ลุ่มต่ำที่น้ำท่วมถึงอยู่แล้ว

ดังนั้น บทความนี้จึงมุ่งศึกษาว่าทุนนิยมได้จัดการภูมิศาสตร์และพื้นที่อย่างไรในยุคสมัยแห่งทุน (the age of capital) ซึ่งสะท้อนให้เห็นผ่านการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่แก้มลิงบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทั้งนี้ที่ผ่านมามีการศึกษาการจัดการน้ำในพื้นที่แก้มลิงบางบาลที่สำคัญ 2 ชิ้น ได้แก่ การศึกษาคณะอักษร ชัยยะ (2566) เรื่องแก้มลิงกับชุมชน: ภาววิทยาของโครงสร้างพื้นฐาน การจัดการน้ำในพื้นที่ลุ่มต่ำบางบาลซึ่งแนวคิดในการวิเคราะห์ได้แก่กรอบคิดแบบวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ผลพบว่า แก้มลิงบางบาลเกิดขึ้นจากสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต อาทิ พุงนา ชุมชน บ้านเรือน บ่อทราย โครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ และสิ่งมีชีวิตหลากหลายชนิดพันธุ์ที่ดำรงอยู่ในทุ่ง ซึ่งเคลื่อนไหวและส่งผลกระทบต่อข่ายใยความสัมพันธ์ของทุ่งบางบาลในสถานการณ์น้ำท่วมที่คาดเดาไม่ได้ ในแง่นี้ สาเหตุของน้ำท่วมจึงไม่ได้เกิดขึ้นจากปัจจัยทางธรรมชาติโดยตรงหากแต่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติของการบริหารจัดการโดยมนุษย์ และโครงสร้างพื้นฐานทางวัตถุ จึงนำมาสู่ปฏิบัติการควบคุมกักเก็บน้ำไว้ในพื้นที่แก้มลิงบางบาล เป็นเหตุให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงตามมาต่อผู้คนและสรรพสิ่งในพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีการศึกษาของอาทิตย์ ภูบุญคง (2566) เรื่องพลวัตของแนวคิดและการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในยุคหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 และผลกระทบต่อชุมชนพื้นที่รับน้ำอ.บางบาล ซึ่งให้เห็นว่านโยบายแก้มลิงบางบาลไม่ได้มาจากกระบวนการการมี

ส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง รวมถึงนโยบายแก้มลิงบางบาลสร้างผลกระทบหลายมิติทั้งน้ำท่วมและน้ำแล้ง จนเป็นเหตุให้ชาวบ้านในพื้นที่ลุกขึ้นมาต่อสู้ต่อรองเพื่อสร้างการจัดการน้ำที่เป็นธรรมยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตามการศึกษาทั้งสองชิ้นยังไม่ได้ชี้ให้เห็นว่าจากเหตุการณ์น้ำท่วมในลุ่มน้ำเจ้าพระยา ระบบทุนนิยมเข้ามาจัดการธรรมชาติและภูมิศาสตร์อย่างไรเพื่อให้การสะสมทุนของระบบทุนนิยมสามารถดำเนินต่อไปได้ เช่น ความเชื่อมโยงของกิจกรรมของทุนนิยมในจังหวัดอยุธยาซึ่งจะช่วยขยายความให้เห็นว่าเหตุใดการจัดการน้ำในแก้มลิงบางบาลจึงต้องให้ความสำคัญกับพื้นที่ที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจสูงกว่าพื้นที่เกษตรกรรมของชาวบ้าน ด้วยเหตุดังนี้ การศึกษาผ่านมุมมองมาร์กซิสต์ (Marxist) จึงมีส่วนช่วยขยายองค์ความรู้ด้านการจัดการน้ำในสังคมไทย รวมถึงยังช่วยชี้ให้เห็นถึงแนวทางการแก้ปัญหาระยะยาวที่ให้ความสำคัญผลกระทบที่เกิดขึ้นจากระบบทุนนิยมและความยุติธรรมทางสิ่งแวดล้อมทั้งต่อมนุษย์และสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ในสังคม

ระเบียบวิธีในการศึกษา

การศึกษาชิ้นนี้คือการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร 2 ส่วนหลัก ดังนี้

1) เอกสารปฐมภูมิ (primary source data) ซึ่งให้ข้อมูลการจัดการน้ำ (water governance) ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่แก้มลิงบางบาล ไม่ว่าจะเป็น ข้อมูลการใช้ประโยชน์ในพื้นที่จังหวัดอยุธยาทั้งในด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม ข้อมูลของการเปลี่ยนให้บางบาลกลายเป็นพื้นที่รับน้ำ อาทิ ความเป็นมาของนโยบายแก้มลิงบางบาล หน่วยงานและคณะกรรมการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำในพื้นที่ รายละเอียดการปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้กลายเป็นพื้นที่แก้มลิง ฯลฯ ทั้งหมดที่กล่าวมาสะท้อนให้เห็นจากเอกสารหลายชิ้น ได้แก่ ประกาศจังหวัดพระนครศรีอยุธยา แผนบรรเทาอุทกภัยในลุ่มน้ำเจ้าพระยา เอกสารประกอบการประชุม แผนการปฏิบัติงาน แผนยุทธศาสตร์ เป็นต้น

2) เอกสารทุติยภูมิ (secondary source data) ที่ฉายภาพให้เห็นถึงการจัดการน้ำที่สัมพันธ์กับพื้นที่แก้มลิงบางบาล เช่น ความเป็นมาของการพื้นที่แก้มลิงบางบาล ลักษณะการจัดการน้ำในพื้นที่ ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการจัดการน้ำ ฯลฯ ประกอบด้วย หนังสือ เอกสารการวิจัย วิทยานิพนธ์ วารสาร หนังสือพิมพ์ และเว็บไซต์ เป็นต้น

แนวคิดและทฤษฎีในการศึกษา

1. การเมืองของการจัดการน้ำ (Politics of Water governance)

“น้ำ” ในมุมมองมานุษยวิทยาไม่ใช่แค่สสารที่หล่นมาจากฟ้า เคลื่อนไหวไปตามแม่น้ำ และไหลออกมาจากก๊อกเท่านั้น แต่น้ำยังเกี่ยวข้องกับสังคมอย่างใกล้ชิด ยกตัวอย่างเช่นในวิถีชีวิตประจำวันของมนุษย์น้ำมีบทบาทในการช่วยดับกระหาย การผลิตพลังงาน การระบายความร้อนในภาคอุตสาหกรรม ไปจนถึงการรักษาระบบนิเวศ ในแง่นี้การมองน้ำเป็นเพียงทรัพยากรโดดเดี่ยวจึงไม่ถูกต้อง ดังนั้นการศึกษาน้ำในทางมานุษยวิทยาจึงชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างน้ำ การเมือง จิตวิญญาณ วัฒนธรรม และสังคม หาได้แยกขาดออกจากกัน หากแต่มีความเชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิด (Barnes & Alatout, 2012) ด้วยเหตุนี้ การจัดการน้ำจึงเป็นเรื่องของการตัดสินใจทางการเมือง เช่น การใช้อำนาจกำหนดว่าน้ำควรไหลไปที่ไหน ใครคือผู้มีอำนาจตัดสินใจ และความรู้ใดถูกใช้จัดการน้ำ (Zwarteveen et al., 2017)

การศึกษาของ Zwarteveen et al. (2017) ชี้ให้เห็นถึงประเด็นการศึกษาว่าด้วยการเมืองของการจัดการน้ำ ไม่ว่าจะเป็น การศึกษาการจัดสรรน้ำ (distribution of water) ซึ่งเริ่มจากคำถามที่ว่าน้ำถูกจัดสรรอย่างไรท่ามกลางตัวแสดงที่หลากหลาย (who gets what?) อาทิ ภาคอุตสาหกรรม ภาคการเกษตร กลุ่มชาติพันธุ์ เพศสภาพ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการศึกษาการจัดสรรความเสี่ยง (distribution of risks) เช่น การบรรเทาปัญหาอุทกภัยให้พื้นที่อุตสาหกรรมโดยบังคับทิศทางการน้ำให้ไปท่วมพื้นที่เกษตรกรรมแทน ฯลฯ

และการศึกษาการจัดการน้ำในมิติการจัดสรรความรู้ (distributions of knowledge and expertise) (Zwarteveen et al., 2017)

กล่าวโดยสรุป แนวคิดการเมืองของการจัดการน้ำชี้ให้เห็นว่าการจัดการน้ำไม่ได้เป็นเรื่องธรรมชาติและเรื่องเทคนิคเท่านั้น หากแต่ยังสัมพันธ์กับเรื่องการเมือง เช่น การมีส่วนร่วมของประชาชน การรวมศูนย์อำนาจไว้ที่รัฐ การจัดสรรความเสี่ยง และการกระจายผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับน้ำ ฯลฯ ดังนั้น แนวคิดการเมืองของการจัดการน้ำในการศึกษาชิ้นนี้จึงช่วยฉายภาพให้เห็นว่าการจัดการน้ำในพื้นที่แก้มลิงบางบาลเป็นเรื่องของอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างพื้นที่อุตสาหกรรมกับพื้นที่เกษตรกรรมของชาวบ้าน

2. การจัดการพื้นที่เพื่อกองไว้ซึ่งการบูดรีดในยุคสมัยแห่งทุนนิยม (Spatial fix in Capitalocene)

2.1 ยุคสมัยแห่งทุน (the age of capital)

วิกฤตสิ่งแวดล้อมในยุคปัจจุบันมีความรุนแรงและคาดเดาไม่ได้ การจะแก้ปัญหาได้อย่างยั่งยืนจำเป็นต้องเข้าใจต้นตอของปัญหาที่เกิดขึ้น กล่าวได้ว่าแนวคิดที่มีอิทธิพลอย่างมากในการทำความเข้าใจปัญหาสิ่งแวดล้อมในยุคปัจจุบันคือแนวคิดมนุษยสมัย (anthropocene) แนวคิดนี้ชี้ว่าวิกฤตการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่เรากำลังเผชิญอยู่เป็นผลมาจากมนุษย์ (man) ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากมนุษย์ปะทะธรรมชาติ (humans versus nature) จนเป็นเหตุให้สภาวะพื้นฐานทางกายภาพและชีวภาพของโลกกำลังเปลี่ยนไป มนุษย์และสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ จึงอาจไม่สามารถอยู่ในโลกได้ จุดเริ่มต้นของยุคมนุษยสมัยเกิดขึ้นตั้งแต่การปฏิวัติอุตสาหกรรมของประเทศอังกฤษซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของวิกฤตระบบนิเวศ (the cause for the ecological crisis) (Moore, 2015; 2016; เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, : 112)

อย่างไรก็ตาม การศึกษาของเจสัน ดับเบิลยู มัวร์ (Jason W. Moore) นักวิชาการมาร์กซิสต์ชี้ว่าแนวคิดมนุษยสมัยมีข้อจำกัดหลายประการ กล่าวคือ

พวกนิยมความคิดแบบมนุษยสมัยมองข้ามการวิเคราะห์เรื่องมิติทางชนชั้น และระบบทุนนิยม รวมถึงยังคงอยู่ภายในกรอบคิดที่แบ่งแยกระหว่างมนุษย์ออกจากธรรมชาติตามแบบทวิภาวะของโลกสมัยใหม่ อีกทั้งยังละเลยลักษณะแบบวิภาษวิธีหรือรูปแบบของโครงข่ายชีวิตซึ่งมนุษย์กับธรรมชาติไม่ใช่สิ่งที่แยกขาดจากกันได้ (แก่งกิจ กิติเรียงลาภ, 2564: 131) นอกจากนี้ แนวคิดมนุษยสมัยจัดวางการทำความเข้าใจทางประวัติศาสตร์ที่มีต่อวิกฤตระบบนิเวศไว้ 2 ศตวรรษ ได้แก่ ช่วงเริ่มต้นการปฏิวัติอุตสาหกรรมในศตวรรษที่ 19 จนมาถึงศตวรรษที่ 20 อย่างไรก็ตาม มัวร์ชี้ว่าในความเป็นจริง จุดเริ่มต้นของการยึดครองและทำลายล้างระบบนิเวศเริ่มต้นตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 15 กล่าวคือ วิกฤตระบบนิเวศเริ่มต้นขึ้นจากความพลิกผันทางประวัติศาสตร์ในศตวรรษที่ 15 จนมาถึงศตวรรษที่ 17 ช่วงเวลาข้างต้นได้เกิดการปฏิวัติและพลิกผัน 3 ประการ ได้แก่ 1) การปฏิวัติเกษตรกรรมที่เจ้าที่ดินล้อมรั้วและเปลี่ยนที่ดินทั้งหมดให้กลายเป็นปัจจัยการผลิต 2) การปฏิวัติทางปรัชญา โดยเฉพาะปรัชญาทวิภาวะนิยมแบบ Cartesianism ของ เรอเน เดการ์ตส์ (Rene Descartes) ที่สถาปนาทวิภาวะ แนวคิดนี้แยกระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ออกจากกัน ในแง่หนึ่ง ฐานคิดในการทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ของยุโรปจึงวางอยู่บนวิธีคิดที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางและเป็นองค์ประธาน ขณะที่สิ่งอื่น ๆ เป็นเพียงวัตถุกรรมเท่านั้น และ 3) การแผ่ขยายของจักรวรรดิยุโรปไปยังส่วนต่าง ๆ ของโลก (แก่งกิจ กิติเรียงลาภ, 2564: 119)

ด้วยเหตุดังนี้ ทุนนิยมจึงกลายเป็นระบบนิเวศทางสังคมอันใหม่ที่ครอบคลุมพื้นที่เกือบทั่วโลก ทุนนิยมได้เข้ามาจัดการ ยึดครอง และจัดสรรส่วนต่าง ๆ ของโลก ตั้งแต่แรงงานของมนุษย์ไปจนถึงสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ให้กลายเป็นส่วนประกอบสำคัญของการสร้างมูลค่าและการสะสมความมั่งคั่ง ดังนั้น ทุนนิยมจึงกลายเป็นระบบนิเวศโลก (world ecology) ที่เข้ามาจัดการและชุดรีดมูลค่าฟรึจากโลกธรรมชาติ (แก่งกิจ กิติเรียงลาภ, 2564) ดังนั้น ปัญหาวิกฤตระบบนิเวศจึงเป็นปัญหาร่วมกันที่เต็มไปด้วยมิติทางชนชั้น มิติของระบบ

นิเวศ ซึ่งทั้งสองส่วนถูกดึงเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการผลิตในระบบทุนนิยมเป็นระยะเวลาไม่ต่ำกว่าห้าร้อยปี ในแง่นี้ จึงเป็นเหตุผลว่าทำไมวิกฤตที่เราเผชิญอยู่หาได้เป็นเรื่องของมนุษยสมัย ซึ่งเป็นวิกฤตที่เกิดจากน้ำมือของมนุษย์ เหตุเพราะทุนนิยมคือสาเหตุหลักของวิกฤตในครั้งนี้ (แก๊งกิก กิติเรียงลาภ, 2564: 123)

จากทั้งหมดที่กล่าวมา มัวร์เสนอว่าเราไม่ได้อยู่ในยุคมนุษยสมัยที่เชื่อว่ามนุษย์กระทำต่อโลกธรรมชาติอย่างรุนแรง เนื่องจากเราอยู่ใน “ยุคสมัยแห่งทุน” หรือ “capitalocene” เพื่อชี้ให้เห็นว่า ทุนนิยมมิใช่แค่ระบบเศรษฐกิจและสังคม แต่ทุนนิยมในปัจจุบันคือ “นิเวศโลก” (world ecology) ซึ่งเป็นวิถีที่กำหนดโครงข่ายชีวิต (web of life) กำหนดธรรมชาติ (nature) (Moore, 2016: 6) ในแง่นี้ ระบบทุนนิยมได้สร้างวิธีการในการควบคุมจัดการการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นการควบคุมกำลังแรงงานของมนุษย์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และการผลักภาระไปให้กับโลกธรรมชาตินั่นเอง (แก๊งกิก กิติเรียงลาภ, 2564: 131)

ทั้งนี้คำว่านิเวศโลกหมายถึงปฏิสัมพันธ์ในเชิงสร้างสรรค์ ประวัติศาสตร์และวิชาชีพวิธีระหว่างและภายในโลกธรรมชาติมนุษย์กับสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ (แก๊งกิก กิติเรียงลาภ, 2564: 125) เมื่อนิเวศโลกหมายถึงระบบสังคมและนิเวศตามธรรมชาติในฐานะที่เป็นระบบเดียวกัน ดังนั้น เราจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ระบบสังคมในฐานะที่มันเป็นส่วนหนึ่งที่สัมพันธ์เกาะเกี่ยวกันกับนิเวศธรรมชาติด้วย ในแง่นี้เอง มัวร์เสนอว่าเราจำเป็นต้องทำความเข้าใจบทบาทของระบบทุนนิยม ในฐานะที่มันสร้างระบบนิเวศประเภทหนึ่งขึ้นมาเพื่อบริหารจัดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตประเภทต่าง ๆ ฉะนั้นแล้วระบบทุนนิยมจึงไม่เพียงแต่จัดการแรงงานของมนุษย์ในกระบวนการผลิต แต่ยังจัดการโลกธรรมชาติอีกด้วย ด้วยเหตุนี้ ระบบทุนนิยมจึงเป็นนิเวศโลกแบบหนึ่งที่เข้ามากำกับควบคุมและปกครองโครงข่ายชีวิตมนุษย์และสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ (แก๊งกิก กิติเรียงลาภ, 2564: 127)

ดังนั้นระบบทุนนิยมจึงเป็นระบบนิเวศทางสังคมที่ใช้อำนาจบริหารจัดการเพื่อเปลี่ยนแปลงเส้นแบ่งหรือขอบเขตระหว่างสิ่งต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงพรมแดนระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เพื่อเอื้อต่อการสะสมทุนในแต่ละช่วงเวลา ยกตัวอย่างเช่น เมื่อเกิดวิกฤตในระบบทุนนิยม ทุนนิยมจะทำการแก้ไขวิกฤตผ่านการเปลี่ยนหรือขยับเส้นแบ่งดังกล่าวให้สอดคล้องกับการสะสมทุนและการปกครองในรูปแบบต่าง ๆ ดังนั้นแล้วการขีดเส้นแบ่งว่าสิ่งใดมีมูลค่าหรือไม่มีมูลค่าจึงเป็นเครื่องมือสำคัญของระบบทุนนิยม เพื่อที่จะทำให้สิ่งที่ไม่มีมูลค่าถูกยึดครองได้โดยไม่ต้องจ่าย (แก๊งกิกิตีเรียงลาภ, 2564: 130)

จากสาระสำคัญของยุคสมัยแห่งทุนที่ว่าวิกฤตสิ่งแวดล้อมปัจจุบันเกิดขึ้นจากระบบทุนนิยม และทุนนิยมคือระบบนิเวศโลกที่เข้ามาบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ เช่น กำลังแรงงานของมนุษย์ที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และการผลัดภาระไปให้กับธรรมชาติ เพื่อให้เอื้อต่อการสะสมทุนที่ไม่สิ้นสุดของทุนนิยม (the endless accumulation of capital) ด้วยเหตุนี้ ในส่วนต่อไปจะฉายภาพให้เห็นว่า อำนาจระบบทุนนิยมเข้ามามีการจัดการธรรมชาติ พื้นที่ ผู้คน และจัดการน้ำอย่างไรผ่าน “แนวคิดการจัดการพื้นที่ (spatial fix)” เพื่อใช้เป็นกรอบในการอธิบายบทบาทของทุนนิยมในการเข้ามาจัดการน้ำในพื้นที่แก้มลิงบางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดอยุธยา

2.2 การจัดการพื้นที่ (spatial fix)

ลักษณะสำคัญของระบบทุนนิยมคือการต้องแสวงหากำไร สะสมทุน และขูดรีดให้ได้มากที่สุด ในแง่นี้เมื่อเกิดวิกฤตสิ่งแวดล้อมซึ่งอาจมีต้นตอมาจากกิจกรรมของทุนนิยมเองที่เข้าไปขูดรีดธรรมชาติดังที่กล่าวไปในแนวคิดยุคสมัยแห่งทุน จนเป็นเหตุให้การสะสมทุนได้เกิดการติดขัดและไม่ราบรื่นด้วยเหตุดังนี้ ทุนนิยมจำเป็นต้องแสวงหาช่องทางใหม่ในการสะสมทุน ดังที่ Harvey (2001) ได้อธิบายให้เห็นถึงกลไกการทำงานของทุนนิยมในยุคปัจจุบัน

ผ่านกรอบการวิเคราะห์การจัดการพื้นที่ (space) ของทุนนิยม เช่น การสร้างพื้นที่ (the production) การผลิตซ้ำพื้นที่ (reproduction) และการจัดวางพื้นที่ใหม่ (reconfiguration) ดังนั้น Harvey จึงเสนอแนวคิดการจัดการพื้นที่ (spatial fix) เพื่ออธิบายให้เห็นถึงความปลอดภัยที่ไม่สิ้นสุดของทุนนิยมในการแก้ไขวิกฤตที่เกิดขึ้นจากตัวมันเอง ผ่านการขยายภูมิศาสตร์ (geographical expansion) และการจัดวางโครงสร้างทางภูมิศาสตร์ใหม่ (geographical restructuring)

Harvey ชี้ให้เห็นว่า “การจัดการ” (Fix) หมายถึงการจัดการพื้นที่ชั่วคราว (temporary spatial fix) เพื่อแก้ปัญหาวิกฤตที่เกิดขึ้นจากการสะสมทุนอย่างล้นเกิน (overaccumulation) ของทุนนิยม ซึ่งหมายถึงวิธีการในการแก้ไขปัญหา นอกจากนี้ยังหมายถึงการจัดการที่ไม่สิ้นสุด (insatiable fix) ของทุนนิยมเพื่อให้ทุนนิยมสามารถเติบโตได้อีก และอีกความหมายคือการจัดการพื้นที่ของทุนต่อพื้นที่ (place) ผ่านการปรับเปลี่ยนโครงสร้างของพื้นที่ทางสังคมและเศรษฐกิจ (spatial restructuring of socio-economic space) (Harvey, 2001)

ในแง่นี้ ทุนนิยมไม่ต่างจากมดหรือบีเวอร์ที่ต้องผลิตภูมิทัศน์ทางภูมิศาสตร์ที่เอื้อต่อการผลิตซ้ำตัวมันเอง พูดอีกอย่างคือทุนนิยมจำเป็นต้องจัดการพื้นที่เพื่อเสาะหาพื้นที่และเขตแดนใหม่เพื่อรองรับกิจกรรมของทุนนิยม ไม่ว่าจะเป็น การสร้างกำไรจากระบบขนส่งมวลชนและต้นทุนการติดต่อสื่อสารที่ราคาถูก เครือข่ายการสื่อสาร การจัดพื้นที่ของโรงงาน ถนน และบ้าน การสร้างระบบการจัดสรรน้ำ ไปจนถึงการสร้างโครงสร้างพื้นฐาน (Harvey, 2001: 25; เดวิด ฮาร์วี, 2562: 225) ดังนั้น ในโลกที่มีวิวัฒนาการอย่างบ้าคลั่งนี้ ระบบทุนนิยมก็ต้องปรับตัวและมีบทบาทสำคัญในการปั้นแต่งโลกให้มีลักษณะที่เอื้อต่อการสะสมทุนได้อย่างต่อเนื่อง (เดวิด ฮาร์วี, 2562: 225)

ด้วยเหตุดังนี้ การจัดการพื้นที่เพื่อรับมือกับความยากลำบากในการสะสมทุนของระบบทุนนิยมจึงมีส่วนสำคัญในการรักษาให้ระบบทุนนิยม

สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงมากยิ่งขึ้นในสภาวะวิกฤตและยังสอดคล้องกับลักษณะสำคัญของระบบทุนนิยมที่มุ่งเน้นการสะสมทุนอย่างไม่สิ้นสุด

ดังนั้น ผู้เขียนจะนำแนวคิดทฤษฎีทั้งหมดมาวิเคราะห์ให้เห็นถึงการเมืองของการจัดการน้ำในพื้นที่รับน้ำบางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่การชี้ให้เห็นถึงลักษณะสำคัญของจังหวัดอยุธยาทั้งในด้านการเกษตรและอุตสาหกรรมเพื่อชี้ให้เห็นว่าระบบทุนนิยมคือระบบนิเวศโลกที่เข้ามากำกับความเป็นไปของพื้นที่จังหวัดอยุธยาและประเทศไทยซึ่งเชื่อมต่อกับทุนนิยมโลกผ่านการดำเนินธุรกิจในภาคอุตสาหกรรมร่วมกัน ตั้งแต่การกำหนดที่ตั้งของพื้นที่ทางเศรษฐกิจ รายได้หลักของจังหวัด จากนั้นเมื่อเกิดวิกฤตน้ำท่วมปี 2554 จนเป็นเหตุให้พื้นที่กิจกรรมของทุนนิยมในพื้นที่อุตสาหกรรมได้รับผลกระทบอย่างมหาศาล รัฐจึงต้องกำหนดนโยบายแก้ปัญหา น้ำท่วม ซึ่งก็คือการจัดการพื้นที่ (spatial fix) เพื่อบริหารจัดการธรรมชาติ เช่น น้ำ ที่ดิน และภูมิศาสตร์ของพื้นที่ใหม่ เพื่อให้การสะสมทุนอันล้นเกินสามารถดำเนินต่อไปได้

บทความนี้จะมุ่งนำเสนอให้เห็นรายละเอียดในแต่ละประเด็น ส่วนแรกคือการฉายภาพให้เห็นความเชื่อมโยงของระบบทุนนิยมกับพื้นที่อยุธยาและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากเหตุการณ์น้ำท่วมปี 2554 ส่วนที่สองมุ่งนำเสนอให้เห็นถึงรูปแบบการจัดการน้ำในภาพรวมของกลุ่มน้ำเจ้าพระยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่จังหวัดอยุธยา และส่วนสุดท้ายคือการวิเคราะห์การจัดการพื้นที่ (spatial fix) เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของพื้นที่อุตสาหกรรมที่มีมูลค่าสูงทางเศรษฐกิจผ่านกรณีศึกษาพื้นที่แก้มลิงบางบาล

วิถิทุนนิยมกับมหาอุทกภัยปี 2554 ในลุ่มน้ำเจ้าพระยา

ผลจากการปฏิวัติและการพลิกผันที่เริ่มขึ้นตั้งแต่ช่วงศตวรรษที่ 15 ไม่ว่าจะเป็นการปฏิวัติเกษตรกรรม การปฏิวัติทางปรัชญาทวิภาวะนิยมแบบ Cartesianism และการขยายอำนาจของจักรวรรดิยุโรป เป็นเหตุให้ระบบทุนนิยมกลายมาเป็นระบบนิเวศโลกซึ่งเข้ามาจัดการ ยึดครอง จัดสรรส่วนต่าง ๆ ของโลกทั้งที่เป็นมนุษย์และมีใช่มนุษย์ เพื่อให้ง่ายต่อการสร้างมูลค่าและการสะสมความมั่งคั่ง (แก๊งกิง กิติเรียงลาภ, 2564) อย่างไรก็ตาม การเติบโตขึ้นของระบบทุนนิยมได้มาพร้อมกับผลกระทบต่อระบบนิเวศที่รุนแรง ในบริบทเช่นนี้ เจสัน ดับเบิลยู มัวร์ จึงเรียกยุคสมัยที่ทุนนิยมครอบงำความเป็นไปของโลกว่า “ยุคสมัยแห่งทุน” (capitalocene) (Moore, 2016: 6)

ภาพสะท้อนอำนาจของทุนนิยมที่ซึมลึกไปสู่ทุกอนุของสังคมในหลายพื้นที่ทั่วโลก ตั้งแต่แนวทางการดำเนินเศรษฐกิจ การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ไปจนถึงวิถีชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคม สามารถทำความเข้าใจผ่านกรณีศึกษาพื้นที่แก้มลิงบางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยาซึ่งตั้งอยู่ในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยาของประเทศไทย กล่าวคือพื้นที่แถบนี้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับวิถิทุนนิยมมาอย่างยาวนาน พื้นที่บริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเจ้าพระยาได้เชื่อมต่อกับวิถิทุนนิยมมาตั้งแต่ช่วงหลังสนธิสัญญาบาวริงในปี 2398 ในช่วงเวลานั้นมนุษย์ได้เข้ายึดครองพื้นที่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมการค้าที่ค่อย ๆ ขยายตัวขึ้น และเป็นแรงผลักดันให้เกิดการรุกเข้ายึดธรรมชาติเพื่อหมุนเงินเพื่อเศรษฐกิจใหม่ให้มีความต่อเนื่อง เช่น การเปลี่ยนธรรมชาติให้กลายเป็นวัตถุดิบเพื่อผลิตสินค้าสู่ ฯลฯ (คมลักษณ์ไชยยะ, 2566: 70-72)

ในปัจจุบันบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาคือที่ตั้งของพื้นที่ศูนย์กลางทางเศรษฐกิจที่สำคัญของไทย ไม่ว่าจะเป็นด้านการเกษตร อุตสาหกรรม ท่องเที่ยว และพาณิชยกรรม พื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยามีขนาดพื้นที่ประมาณ 20,441.94 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ 19 จังหวัด อาทิ พระนครศรีอยุธยา ปทุมธานี

นนทบุรี กรุงเทพฯ นครปฐม นครสวรรค์ สมุทรปราการ สมุทรสาคร ฯลฯ (สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ, 2563)

อย่างไรก็ตาม ในปี 2554 ได้เกิดเหตุการณ์น้ำท่วมครั้งใหญ่ในประเทศไทย ส่งผลให้พื้นที่เศรษฐกิจสำคัญในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง เหตุการณ์ “มหาอุทกภัย” ปี 2554 เป็นเหตุการณ์น้ำท่วมที่รุนแรงที่สุดในรอบ 70 ปีของประเทศไทย ระยะเวลาการท่วมเริ่มตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2554 – พฤศจิกายน 2554 ธนาคารโลกชี้ว่าน้ำท่วมครั้งนี้คืออุทกภัยที่สร้างความเสียหายมากที่สุดอันดับที่ 4 ของโลก ทั้งในแง่ของปริมาณน้ำและจำนวนผู้ที่ได้รับผลกระทบ สะท้อนให้เห็นจากจำนวนพื้นที่ประสบภัยพิบัติทั่วทั้งประเทศ 87 อำเภอ 6,670 ตำบล ผู้เสียชีวิตหลายราย ประชาชน 4,039,459 คนได้รับความสะดวกได้อีก นอกจานี้ยังมีพื้นที่การเกษตรได้รับความเสียหายอย่างหนักกว่า 11.20 ล้านไร่ (อมรินทร์ทีวีออนไลน์, 2565)

หากไปกว่านั้น นิคมอุตสาหกรรมในพื้นที่ภาคกลาง 7 แห่ง ได้ถูกน้ำท่วมอย่างหนัก พื้นที่อุตสาหกรรมในภาคกลางมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจไทยอย่างมาก เนื่องจากร้อยละ 17 ของการผลิตในภาคอุตสาหกรรมของไทยมาจากนิคมอุตสาหกรรมในพื้นที่ภาคกลาง อีกทั้งยังเป็นศูนย์กลางการผลิตอุตสาหกรรมและมีเครือข่ายการผลิตที่หลากหลาย อาทิ ยานยนต์ อิเล็กทรอนิกส์ ฮาร์ดดิสก์ ไดรฟ์ และเครื่องใช้ไฟฟ้า ดังนั้น เหตุการณ์น้ำท่วมจึงส่งผลให้กิจกรรมของทุนนิยมหยุดชะงัก ผลที่ตามมาคือปัญหาการขาดแคลนชิ้นส่วน (supply chain disruption) ในห่วงโซ่การผลิตของทุนนิยม ด้วยเหตุนี้ ธนาคารโลก (world bank) จึงได้ทำการประเมินความเสียหายทางเศรษฐกิจจากเหตุการณ์น้ำท่วมปี 2554 โดยพบว่ามีมูลค่าสูงถึง 1.44 ล้านล้านบาท (สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ, 2563; อมรินทร์ทีวีออนไลน์, 2565)

กล่าวโดยสรุป ตัวเลขความเสียหายที่สืบมาเนื่องจากเหตุการณ์น้ำท่วมครั้งนี้คือ GDP ในไตรมาส 4 ของปี 2554 ตดลบร้อยละ 9 กล่าวคือเศรษฐกิจไทยในปี 2554 ทั้งปี ขยายตัวได้เพียงร้อยละ 0.1 ผลกระทบต่อผลิตภัณฑ์

มวลรวมในประเทศในราคาประจำปี คิดเป็นมูลค่า 328,154 ล้านบาท มากไปกว่านั้นยังพบว่าภาคอุตสาหกรรมหดตัวร้อยละ 21.8 เมื่อเทียบกับขยายตัวในไตรมาสที่ผ่านมาคือร้อยละ 3.1 อีกทั้งอัตราการใช้จ่ายการผลิตรวมอยู่ที่ระดับร้อยละ 46.4 ลดลงจากร้อยละ 64.5 รวมถึงการใช้จ่ายภาคครัวเรือนเกิดการหดตัวร้อยละ 3.0 ยอดจำหน่ายสินค้าคงทนลดลงมากถึงร้อยละ 21.8 ด้วยเหตุนี้เอง ความเชื่อมั่นของผู้บริโภคจึงลดลงอยู่ที่ระดับ 62.3 เทียบกับ 73.5 ในไตรมาสก่อนหน้านั้น รวมทั้งผู้บริโภคมีความกังวลต่อสถานการณ์ค่าครองชีพที่อาจปรับตัวสูงขึ้นหลังจากที่ราคาสินค้าทรงตัวในระดับสูง (อมรินทร์ทีวีออนไลน์, 2565)

แผนการรับมือเหตุการณ์อุทกภัยในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาของไทยโดยสังเขป

ภายหลังจากเหตุการณ์น้ำท่วมปี 2554 คลี่คลายลง รัฐบาลไทยกำหนดนโยบายหลายด้านเพื่อแก้ปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างซึ่งก็คือแผนบรรเทาอุทกภัยในลุ่มน้ำเจ้าพระยา 9 แผนงาน เป้าหมายหลัก ได้แก่ การเพิ่มศักยภาพในการระบายน้ำเหนือออกสู่ทะเล รวมถึงมุ่งลดความสูญเสียทางด้านเศรษฐกิจ ที่สำคัญคือการสร้างความเชื่อมั่นของนักลงทุนให้คืนกลับมาอีกครั้ง ทั้งนี้ การกำหนดแผนจัดการน้ำท่วมยังได้รับการช่วยเหลือจากองค์การความร่วมมือระหว่างประเทศญี่ปุ่น (JICA) ในการเตรียมแผนการจัดการน้ำท่วมของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา (สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ, 2563)

แผนบรรเทาอุทกภัยในลุ่มน้ำเจ้าพระยา 9 แผน ประกอบด้วย 1) โครงการปรับปรุงระบบชลประทานเจ้าพระยาฝั่งตะวันออกตอนล่าง 2) โครงการก่อสร้างคลองระบายน้ำหลากชัยนาท-ป่าสัก-อ่าวไทย 3) โครงการก่อสร้างคลองระบายน้ำควบคู่กับถนนวงแหวนรอบที่ 3 4) โครงการปรับปรุงโครงข่ายระบบชลประทานฝั่งตะวันตก 5) โครงการเพิ่มประสิทธิภาพการระบายน้ำเจ้าพระยา 6) โครงการบริหารจัดการพื้นที่นอกคันกั้นน้ำ 7) โครงการเพิ่ม

ประสิทธิภาพการระบายน้ำแม่น้ำท่าจีน 8) โครงการก่อสร้างคลองระบายน้ำ หลากบางบาล-บางไทร 9) โครงการบริหารจัดการพื้นที่รับน้ำนอง นโยบาย ทั้งหมดมุ่งแก้ไขปัญหาคอขวดภายในพื้นที่ 14 จังหวัด ซึ่งมีขนาดพื้นที่ 1.70-3.58 ล้านไร่ รวมถึงยังช่วยสร้างความเชื่อมั่นให้กับนักลงทุน (สำนักงาน ทรัพยากรน้ำแห่งชาติ, 2563) ตำแหน่งที่ตั้งของแผนการจัดการน้ำท่วมข้างต้น สะท้อนให้เห็นจากภาพด้านล่างนี้

ภาพที่ 1 แผนที่แผนบรรเทาอุทกภัยในลุ่มน้ำเจ้าพระยา
ที่มา: สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ, 2563

จากแผนบรรเทาอุทกภัยในลุ่มน้ำเจ้าพระยาข้างต้นพบว่า จังหวัดอยุธยา ถูกจัดให้เป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญในการรับมือกับปัญหาน้ำท่วม เนื่องจากแผนที่รัฐกำหนดออกมาหลายส่วนถูกนำไปใช้ในพื้นที่จังหวัดอยุธยา ไม่ว่าจะเป็น 1) การเสริมคันกันน้ำเจ้าพระยาความยาว 54 กิโลเมตร, 2) ก่อสร้างประตูระบายน้ำ 2 แห่ง คือ ประตูระบายน้ำคลองบางหลวง และประตูระบายน้ำ คลองบางบาล 3) คลองระบายน้ำบางบาล-บางไทร 22.5 กิโลเมตร และ 4)

เขื่อนพระนครศรีอยุธยา ทั้งนี้ โครงการบางส่วนสามารถนำไปปฏิบัติใช้ได้ทันที เนื่องจากมีขนาดเล็กงบประมาณไม่สูงนัก อาทิ โครงการขุดคลองระบายน้ำ บางบาล-บางไทร แต่บางโครงการงบประมาณหลายพันล้านบาท และมีแนวโน้มที่จะส่งผลกระทบต่อสังคมในวงกว้างจึงต้องรอการอนุมัติจากรัฐต่อไป โดยเฉพาะโครงการที่อาจมีกระแสคัดค้านจากประชาชนในพื้นที่มาก (คมลักษณ์ ไชยยะ, 2562)

ภาพที่ 2 แผนที่แผนบรรเทาอุทกภัยในจังหวัดอยุธยา
ที่มา: คมลักษณ์ ไชยยะ, 2562

นอกจากนั้น รัฐยังใช้รูปแบบการจัดการน้ำท่วมในจังหวัดอยุธยาอีก ลักษณะหนึ่ง ซึ่งก็คือการกำหนดให้พื้นที่บางส่วนของจังหวัดอยุธยาเป็นพื้นที่รับน้ำเพื่อหวังน้ำไม่ให้เข้าท่วมพื้นที่เมืองและพื้นที่กิจกรรมของทุนนิยม ภายใต้หลักการที่ว่า **ป้องกัน พักตก ระบายได้** (โครงการชลประทานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ม.ป.ป.) ดังที่ปรากฏให้เห็นผ่านแผนที่ด้านล่างดังนี้

ภาพที่ 3 แผนที่พื้นที่รับน้ำในจังหวัดอยุธยา

ที่มา: โครงการชลประทานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ม.ป.ป.

สาระสำคัญของการจัดการน้ำในพื้นที่จังหวัดอยุธยาจากแผนที่ข้าง
ต้นมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การป้องกัน

การจัดการน้ำบนหลักการป้องกันหมายถึง การป้องกันที่ฝั่งทิศ
ตะวันออกของจังหวัดอยุธยาซึ่งเป็นพื้นที่อุตสาหกรรมให้รอดพ้นจาก
สถานการณ์น้ำท่วมเพื่อไม่ให้ซ้ำรอยเหตุการณ์อุทกภัยเมื่อปี 2554 พื้นที่ฝั่ง
ทิศตะวันออกของจังหวัดอยุธยามีความสำคัญเนื่องจากเป็นที่ตั้งของพื้นที่
เศรษฐกิจหรือพื้นที่อุตสาหกรรมที่สำคัญหลายแห่ง รวมทั้งบริษัทขนาดใหญ่
ในต่างประเทศได้เข้ามาดำเนินธุรกิจหลายประเภท (โครงการชลประทาน
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ม.ป.ป.) กล่าวคือ กิจกรรมของทุนนิยมในพื้นที่จังหวัด
อยุธยาประกอบด้วย นิคมอุตสาหกรรม 3 แห่ง ได้แก่ 1) นิคมอุตสาหกรรม
บางปะอินมีพื้นที่ทั้งหมด 1,926 ไร่ 2) นิคมอุตสาหกรรมบ้านหว้า (ไฮเทค)
มีพื้นที่ทั้งหมด 2,465 ไร่ 3) นิคมอุตสาหกรรมนครหลวงมีพื้นที่ทั้งหมด
1,441 ไร่ นอกจากนี้ จังหวัดอยุธยายังมีเขตประกอบการอุตสาหกรรม 2 แห่ง

ได้แก่ แฟคตอรีแลนด์วังน้อยมีพื้นที่ทั้งหมด 176 ไร่ และบริษัทสวนอุตสาหกรรมโรจนะ จำกัด (มหาชน) มีพื้นที่ทั้งหมด 11,000 ไร่ (กองอำนวยการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2564)

สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับกิจกรรมของระบบทุนนิยมในพื้นที่ฝั่งตะวันออกจังหวัดอยุธยา ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลจำนวนโรงงาน เงินลงทุน และจำนวนคนงาน สามารถสะท้อนให้เห็นจากตารางดังต่อไปนี้

พื้นที่กิจกรรมของทุนนิยม		จำนวน โรงงาน	เงินทุน (ล้านบาท)	คนงาน ในโรงงาน
1	นิคมอุตสาหกรรมบางปะอิน	95	167,000	55,000
2	นิคมอุตสาหกรรมบ้านหว้า (ไฮเทค)	135	63,679	49,000
3	นิคมอุตสาหกรรมนครหลวง	29	43,000	7,000
4	เขตประกอบการอุตสาหกรรมแฟคตอรีแลนด์วังน้อย	116	11,984.48	6,463
5	เขตประกอบการอุตสาหกรรม บริษัท สวนอุตสาหกรรมโรจนะ จำกัด (มหาชน)	238	72,209.05	41,351
6	โรงงานอุตสาหกรรม	2197	318,445.40	158,927
รวมทั้งหมด		2,810	676,317.93	317,741

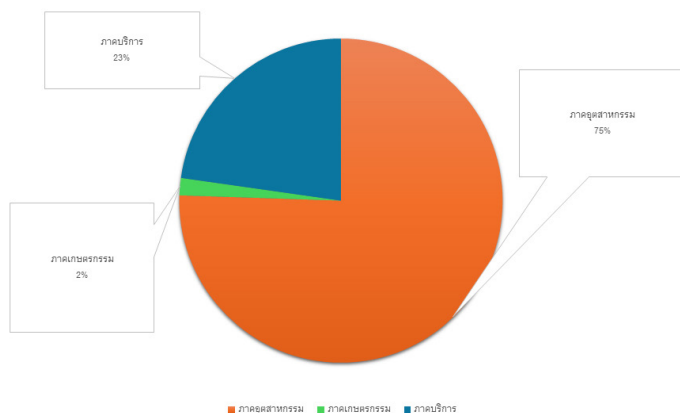
ตารางที่ 1 รายละเอียดของพื้นที่อุตสาหกรรมของจังหวัดอยุธยาปี 2565
ที่มา: สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2567

นอกจากนี้ยังพบอีกว่าประเภทโรงงานอุตสาหกรรมที่มีการลงทุนมากที่สุด 5 อันดับแรกของจังหวัดอยุธยาคือ 1) อุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ 2) อุตสาหกรรมผลิตเครื่องจักรกล 3) อุตสาหกรรมเครื่องมืออุปกรณ์ขนส่ง 4) อุตสาหกรรมอาหาร 5) อุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์พลาสติก (สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2567) สำหรับตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่อุตสาหกรรมในพื้นที่ฝั่งตะวันออกของจังหวัดอยุธยาและพื้นที่ใกล้เคียงสามารถสะท้อนให้เห็นจากแผนที่ด้านล่างดังต่อไปนี้

ภาพที่ 4 แผนที่พื้นที่อุตสาหกรรมอยุธยา
ตำแหน่งที่ตั้งของนิคมอุตสาหกรรมในจังหวัดอยุธยาและพื้นที่ใกล้เคียง
ผู้เขียนปรับปรุงมาจาก Thai-koujyo, n.d.

จากข้อมูลทางเศรษฐกิจของจังหวัดอยุธยาชี้ให้เห็นว่าผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (GPP) ในปี 2566 มีมูลค่า 428,548 ล้านบาท โดยรายได้หลักมาจากภาคอุตสาหกรรมซึ่งมีรายได้สูงถึง 419,008 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 75.52 รองลงมาคือภาคบริการ 126,250 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 22.76 และลำดับสุดท้ายคือภาคการเกษตร 9,541 คิดเป็นร้อยละ 1.72 (สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2567)

ภาพที่ 5 ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดอยุธยาปี 2566
ที่มา: สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2567

มากไปกว่านั้น ภาคอุตสาหกรรมในจังหวัดอยุธยายังมีความเชื่อมโยงกับวิถีทุนนิยมโลกโดยการศึกษาของ Middleton และ Ito (2020) ซึ่งให้เห็นว่าภาคอุตสาหกรรมของจังหวัดอยุธยาสำคัญต่อห่วงโซ่มูลค่าข้ามชาติ (global commodity chains) มาตั้งแต่ทศวรรษ 1980 เหตุเพราะประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่นได้มีความสัมพันธ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจอย่างแนบแน่น ญี่ปุ่นได้ลงทุนขนาดใหญ่ในประเทศไทย จนเกิดการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว (rapid industrialization) ในประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นการกลายเป็นเมือง การเติบโตขึ้นของกรุงเทพฯ และการเกิดพื้นที่อุตสาหกรรมในภาคตะวันออก (the eastern seaboard) และในจังหวัดอยุธยา ด้วยเหตุดังนี้ กิจกรรมของทุนนิยมในจังหวัดอยุธยาจึงเป็นพื้นที่สำคัญที่เชื่อมต่อกับวิถีทุนนิยมระดับโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเชื่อมต่อกับห่วงโซ่มูลค่าข้ามชาติ (global commodity chain) และมีรายได้หลักมาจากภาคอุตสาหกรรม

กระนั้นก็ดี ผลจากเหตุการณ์น้ำท่วมปี 2554 ทำให้พื้นที่แถบนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่อุตสาหกรรมได้รับความเสียหายอย่างรุนแรง

สะท้อนให้เห็นจากในช่วงเดือนตุลาคม 2554 ระดับน้ำในจังหวัดอยุธยาได้เพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว จนเป็นเหตุให้นิคมอุตสาหกรรมสหรัตนนคร (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นนิคมอุตสาหกรรมนครหลวง) ซึ่งมีโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่จำนวน 49 แห่ง มูลค่าการลงทุนประมาณ 9,472 ล้านบาท ถูกน้ำท่วมอย่างรวดเร็ว ความเสียหายที่เกิดขึ้นคิดเป็นเงิน 30,000 ล้านบาท ซึ่งคำนวณจากระยะเวลาความเสียหายและการฟื้นฟูประมาณ 3 เดือน กล่าวคือความเสียหายจากคำสั่งซื้อและการสูญเสียรายได้ 24,500 ล้านบาท ความเสียหายของอาคารโรงงานและเครื่องจักร 1,960 ล้านบาท ความเสียหายของวัตถุดิบ 490 ล้านบาท การขาดรายได้ระยะเวลา 3 เดือนของแรงงานจำนวน 14,696 ราย คิดเป็น 360 ล้านบาท รวมไปถึงความเสียหายของธุรกิจที่เกี่ยวข้องเช่น หอพัก รถรับส่งคนงาน คิดเป็น 150 ล้านบาท และความเสียหายของผลิตภัณฑ์ของโรงงาน 980 ล้านบาท ทั้งนี้ จากความเสียหายที่เกิดขึ้นพบว่านักลงทุนจากญี่ปุ่นได้รับผลกระทบมากที่สุด เนื่องจากมีสัดส่วนการลงทุนในพื้นที่มากถึงร้อยละ 70 รองลงมาคือนักลงทุนจากไทยจำนวนร้อยละ 20 (Matichon online, 2554)

ความเชื่อมโยงของทุนนิยมในอยุธยากับทุนนิยมในพื้นที่อื่น ทำให้ผลกระทบจากน้ำท่วมในพื้นที่อุตสาหกรรมในจังหวัดอยุธยาส่งผลกระทบไปยังพื้นที่อุตสาหกรรมในภาคตะวันออกของประเทศไทย เนื่องจากกิจกรรมของทุนนิยมในอยุธยาเปรียบเสมือนแขนขาของภาคอุตสาหกรรมในจังหวัดระยอง ฉะเชิงเทรา และต่างประเทศ เหตุเพราะมีการส่งชิ้นส่วนจากโรงงานในอยุธยาไปยังโรงงานในจังหวัดต่าง ๆ เพื่อนำไปประกอบชิ้นส่วนต่อไป ทั้งนี้ มูลค่าของธุรกิจในช่วงเวลานั้นสูงถึง 500,000 ล้านบาทต่อปี หรือร้อยละ 5% ของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) รวมทั้งรายได้รวมต่อปีของประเทศไทยมาจากภาคอุตสาหกรรมการผลิตสินค้าส่งออกถึงร้อยละ 70 (Matichon online, 2554)

ในแง่นี้ ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากน้ำท่วมในพื้นที่อุตสาหกรรม เช่น นิคมอุตสาหกรรมสหรัตนนคร นิคมอุตสาหกรรมบางปะอิน นิคมอุตสาหกรรมไฮเทค และนิคมอุตสาหกรรมโรจนะซึ่งมีโรงงานผลิตรถยนต์ฮอนด้าตั้งอยู่ด้วย เป็นเหตุให้สายพานการผลิต (supply chain) ของฮอนด้าทั่วภูมิภาคเอเชียไม่สามารถเดินหน้าต่อได้ เนื่องจากเหตุการณ์น้ำท่วมทำให้โรงงานในไทยไม่สามารถผลิตชิ้นส่วนรถยนต์ได้ จากการประเมินพบว่า น้ำท่วมในนิคมอุตสาหกรรม 4 แห่ง ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อาจสร้างมูลค่าความเสียหายมากถึง 4 แสนล้านบาท (The Momentum, 2564) และผลกระทบที่เกิดขึ้นมาคือการทำให้การลงทุนหายไปประมาณร้อยละ 10 (โครงการชลประทานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ม.ป.ป.)

ภาพที่ 6 น้ำท่วมบริเวณนิคมอุตสาหกรรมโรจนะจังหวัดอยุธยาเมื่อปี 2554
ที่มา: สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ, ม.ป.ป.

การพักตก

การจัดการน้ำตามหลักการพักตกหมายถึงการปกป้องพื้นที่ที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจสูงไม่ให้เกิดผลกระทบจากน้ำท่วมซึ่งเกิดขึ้นจากการกำหนดให้พื้นที่ฝั่งตะวันตกของจังหวัดอยุธยาโดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่เกษตรกรรม ให้กลายเป็นพื้นที่รับน้ำแทนพื้นที่เมืองและอุตสาหกรรม วัตถุประสงค์สำคัญคือการสร้างความเชื่อมั่นในเรื่องเศรษฐกิจแก่นักลงทุน ส่วนการระบายได้คือการสร้างคลองระบายน้ำเพื่อผันน้ำให้พ้นไปจากพื้นที่อุตสาหกรรมเช่นกัน (โครงการชลประทานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ม.ป.ป.) ในจังหวัดอยุธยามีพื้นที่แก้มลิงรับน้ำเพื่อป้องกันพื้นที่อุตสาหกรรมจากปัญหาน้ำท่วมทั้งหมด 7 แห่ง ได้แก่ ทุ่งบางบาล ทุ่งบ้านแพน ทุ่งบางกุ่ม ทุ่งผักไห่ ทุ่งเจ้าเจ็ด ทุ่งบางกุ้ง และทุ่งป่าโมก (ประยูร เย็นใจ, 2560) ตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่รับน้ำทั้งหมดสะท้อนให้เห็นจากแผนที่ด้านล่างดังนี้

ภาพที่ 7 แผนที่พื้นที่แก้มลิงทั้งหมดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา: สำนักงานเกษตรจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2568.

พื้นที่แก้มลิงในจังหวัดอยุธยาทั้ง 7 แห่ง มีรายละเอียดของพื้นที่โดยสังเขป ดังตารางต่อไปนี้

	พื้นที่รับน้ำ	ขนาดของพื้นที่ (ไร่)	ขนาดของพื้นที่ปลูกข้าว (ไร่)
1	ทุ่งบางบาล (C)	27,450	18,325
2	ทุ่งบ้านแพน (B)	5,780	5,100
3	ทุ่งบางกุ่ม (G)	83,000	45,645
4	ทุ่งผักไห่ (D)	124,879	81,745.5
5	ทุ่งเจ้าเจ็ด (E)	350,000	193,727.5
6	ทุ่งบางกุ้ง (F)	17,000	14,392.25
7	ทุ่งป่าโมก (A)	50,706	20,461.25
	รวมทั้งหมด	658,815	379,396.5

ตารางที่ 2 รายละเอียดของพื้นที่แก้มลิงในจังหวัดอยุธยา
ปรับปรุงมาจากสำนักงานเกษตรจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2568;
ประยูร เย็นใจ, 2560

การปรับเปลี่ยนพื้นที่แก้มลิงบางบาลเพื่อปกป้องผลประโยชน์ทุนนิยมจากอุทกภัยในลุ่มน้ำเจ้าพระยา

ดังที่กล่าวไปแล้วถึงความเสียหายที่เกิดขึ้นจากเหตุการณ์มหาอุทกภัยปี 2554 จนเป็นเหตุให้วิถีการผลิตในระบบทุนนิยมตั้งแต่ระดับจังหวัด ระดับภูมิภาค ระดับประเทศ ไปจนถึงระดับโลก ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง ด้วยเหตุนี้ธรรมชาติของทุนนิยมที่มุ่งเน้นการสะสมทุนที่ไม่สิ้นสุดจึงเกิดการติดขัดและหยุดชะงัก ดังนั้น ทุนนิยมจึงจำเป็นต้องเข้ามาแก้ไขวิกฤตการณ์น้ำท่วมโดยการเปลี่ยนแปลงพรมแดนระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติใหม่ กล่าวอีกแบบคือ ทุนนิยมได้เข้ามาจัดการ ยึดครอง และจัดสรรส่วนต่าง ๆ ของโลก ตั้งแต่แรงงาน

ของมนุษย์ไปจนถึงสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ให้กลายเป็นส่วนประกอบสำคัญในการปกครอง การสร้างมูลค่า และการสะสมความมั่งคั่ง (เก้งกิจ กิติเรียงลาภ, 2564)

พื้นที่แก้มลิงบางบาลซึ่งส่วนหนึ่งของพื้นที่ “พักตก” ในจังหวัดอยุธยา คือ ภาพสะท้อนการที่ทุนนิยมเข้ามาจัดการ ยึดครอง และจัดสรรส่วนต่าง ๆ ผ่านการจัดการน้ำเพื่อรับมือกับวิกฤตน้ำท่วมได้อย่างชัดเจน กล่าวคือทุนนิยมได้เข้ามาจัดการภูมิศาสตร์ของพื้นที่แก้มลิงบางบาลใหม่ (geographical restructuring) ไม่ว่าจะเป็น การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทำการ การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างพื้นฐาน ทั้งหมดนี้คือการปรับเปลี่ยนโครงสร้างของพื้นที่ทางสังคมและเศรษฐกิจ (spatial restructuring of socio-economic space) (Harvey, 2001) เพื่อป้องกันวิถีของการผลิตของทุนนิยมให้รอดพ้นจากเหตุการณ์น้ำท่วม

ดังนั้น บทความชิ้นนี้จึงมุ่งวิเคราะห์การจัดการน้ำในแก้มลิงบางบาลเพื่อปกป้องพื้นที่กิจกรรมของทุนนิยม เนื่องจากการจัดการน้ำของรัฐไทยได้สร้างผลกระทบต่อพื้นที่แก้มลิงบางบาลหลายด้าน เช่น ระยะเวลาน้ำท่วมที่ยาวนาน ความขัดแย้งในพื้นที่ ปัญหาน้ำแล้ง และความไม่เป็นธรรมในการจัดการน้ำ (อาทิตย์ ภูบุญคง, 2566) ดังนั้น แก้มลิงบางบาลจึงเป็นภาพสะท้อนปัญหาในเชิงภาพรวมของการจัดการน้ำในลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ที่ให้ความสำคัญกับผลประโยชน์พื้นที่ที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจสูงได้อย่างชัดเจน

ภาพที่ 8 แผนที่พื้นที่แก้มลิงบางบาล
ที่มา: โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาบางบาล, ม.ป.ป.

ทั้งนี้ กระบวนการปรับพื้นที่แก้มลิงบางบาลให้กลายเป็นพื้นที่รับน้ำ เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงในหลายมิติเพื่อให้พื้นที่เดิมให้กลายเป็นพื้นที่ใหม่ ในอดีตพื้นที่แห่งนี้ไม่ได้ถูกออกแบบมาเพื่อเป็นพื้นที่รับน้ำท่วม โครงสร้างพื้นฐาน รูปแบบการทำนา พฤติกรรมการใช้ชีวิตของผู้คน และแบบแผนการใช้น้ำ จึงมีลักษณะเฉพาะไม่เหมือนกับการเป็นพื้นที่แก้มลิงรับน้ำ

ด้วยเหตุดังนี้ รัฐจึงต้องปรับเปลี่ยนพื้นที่ (restructuring space) แก้มลิงบางบาลให้พร้อมรับน้ำท่วมซึ่งเกิดขึ้นจากกระบวนการสำคัญ 2 ส่วน ได้แก่ 1) การเปลี่ยนแปลงวิธีการทำนาในพื้นที่ และ 2) การเปลี่ยนหน้าที่ โครงสร้างการจัดการน้ำในพื้นที่ 3) การปรับเปลี่ยนทิศทางการไหลของน้ำ (restructuring water flow) เพื่อปกป้องพื้นที่ทุนนิยม

1. การเปลี่ยนแปลงวิธีการทำนาในพื้นที่แก้มลิงบางบาล

นโยบายพื้นที่แก้มลิงบางบาลถูกบังคับใช้อย่างเป็นทางการครั้งแรกในปี 2560 แต่ก่อนหน้านั้นในปี 2559 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้มอบหมายให้กรมชลประทานและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกำหนดให้พื้นที่แก้มลิงรับน้ำเพื่อลดผลกระทบจากน้ำท่วมผ่านการปรับแผนการเพาะปลูกข้าวในพื้นที่ที่ถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่รับน้ำ (ประยูร เ็นใจ, 2563) ในเวลาต่อมาคณะกรรมการขับเคลื่อนนโยบายกระทรวงเกษตรและสหกรณ์แบบเบ็ดเสร็จ (single command) ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้แต่งตั้ง “คณะกรรมการวางแผนกำหนดเหลือเวลาการเพาะปลูกข้าว” ซึ่งประกอบด้วย 3 คณะทำงานหลัก 3 ส่วน (คำสั่งจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเรื่องแต่งตั้งคณะกรรมการวางแผนการปลูกข้าวเหลือเวลาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2559) ดังนี้

- 1) คณะกรรมการอำนวยการวางแผนการปลูกข้าวเหลือเวลาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- 2) คณะทำงานวางแผนเหลือเวลาการเพาะปลูกข้าวและประมงพร้อมจัดสรรน้ำ
- 3) คณะทำงานจัดทำเวทีประชาคมเพื่อการวางแผนปลูกข้าว ส่งน้ำและการทำประมง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

คณะกรรมการวางแผนกำหนดเหลือเวลาการเพาะปลูกข้าวข้างต้น จะทำการประชุมร่วมกับภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง จากนั้นจะกำหนดกติกาการใช้ประโยชน์ในพื้นที่แก้มลิงบางบาลใหม่ เพื่อให้สามารถรองรับน้ำท่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ดังที่สะท้อนให้เห็นจากการประกาศใช้ “ประกาศจังหวัดพระนครศรีอยุธยาร่วมกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่องปรับเปลี่ยนระบบการปลูกข้าวเหลือเวลา” ซึ่งมีรายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ภาพที่ 9 ปฏิทินการปรับเปลี่ยนวิธีการทำนาในพื้นที่แก้มลิงบางบาล เพื่อรับน้ำท่วม

ที่มา: โครงการชลประทานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ม.ป.ป.: 18

จากภาพ นโยบายพื้นที่รับน้ำบางบาลจะแบ่งการจัดการน้ำในพื้นที่ออกเป็น 3 ช่วงเวลา (ประกาศจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2565)

กล่าวคือ การทำนารอบที่ 1 รัฐกำหนดให้ชาวนาในพื้นที่แก้มลิงบางบาลเริ่มปลูกข้าวตั้งแต่วันที่ 1 พฤษภาคม และจะต้องเก็บเกี่ยวก่อนวันที่ 15 กันยายน เหตุเพราะหลังจากนั้นจะเป็นช่วง ปล่อยน้ำเข้าทุ่ง โดยรัฐจะเริ่มปล่อยน้ำเข้าแก้มลิงบางบาล เหตุดังนี้ ชาวนาต้องเก็บเกี่ยวข้าวให้เสร็จก่อนวันที่ 15 กันยายน ภายหลังจากน้ำท่วมลดลงจะเข้าสู่ การทำนารอบที่ 2 ชาวนาในพื้นที่จะเริ่มปลูกข้าวประมาณวันที่ 1 ธันวาคม (ประกาศจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2565)

จากการปรับเปลี่ยนจังหวะการทำนาในแก้มลิงบางบาลข้างต้น จะเห็นได้ว่ารัฐได้จัดการพื้นที่แก้มลิงบางบาลให้มีการทำนาอย่างเป็นระบบระเบียบ แตกต่างไปจากเดิมที่ในอดีตชาวนาปลูกข้าวและเก็บเกี่ยวข้าวโดยไม่ต้องเร่งรีบ ทว่าการจัดพื้นที่แก้มลิงบางบาลให้รับน้ำ รัฐกำหนดว่าชาวนาต้องเก็บเกี่ยวข้าวก่อนวันที่ 15 กันยายน เพราะหลังจากนั้นแก้มลิงบางบาลจะกลายเป็นพื้นที่รับน้ำ (อาทิตย์ ภูบุญคง, 2566)

หากชาวนาฝ้าฝืนหรือทำนาตลาดเคลื่อนจากประกาศจังหวัดข้างต้น จนเกิดความเสียหาย ภาครัฐจะไม่รับผิดชอบ อย่างไรก็ตาม ข้อกำหนดนี้มีไว้เพื่อ “ชู” ให้ชาวนาปลูกข้าวตรงตามปฏิทินเป็นหลัก เพราะในความเป็นจริง หากเกิดความเสียหายภาครัฐยังคงมีการช่วยเหลือ อย่างไรก็ตาม ความเป็นธรรมของการช่วยเหลือชาวบ้านจากการถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่รับน้ำกลับมิได้สัดส่วน เหตุเพราะชาวบ้านในพื้นที่มองว่าพวกเขาได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง แต่การชดเชยกลับไม่เป็นธรรม (ดูเพิ่มเติม อาทิตย์ บุญญคง, 2566)

นอกจากนี้การศึกษาของอาทิตย์ บุญญคง (2566) ชี้ว่า กระบวนการ (procedure) กำหนดนโยบายแก้มลิงบางบาลไม่ได้เปิดกว้างมากนัก รวมถึงไม่ได้เกิดขึ้นจากความต้องการของประชาชนในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบอย่างแท้จริง เหตุเพราะประชาชนไม่ได้มีส่วนร่วมในการเสนอความต้องการของตนเองอย่างมีความหมาย (meaningful participation)

2. จากระบบชลประทานเพื่อจัดสรรน้ำทำนาสู่ระบบชลประทานเพื่อฝนนน้ำ (ท่วม) เข้านา

ในอดีตเมื่อทศวรรษ 2510 ก่อนการเป็นพื้นที่แก้มลิงบางบาล การออกแบบระบบชลประทานสมัยใหม่ (modern irrigation system) มีวัตถุประสงค์คือการจัดสรรน้ำเพื่อการเกษตรของชาวนาเป็นหลักโดยเป็นการจัดสรรน้ำทำนาที่ไม่ต้องพึ่งพาธรรมชาติ ทั้งนี้ ระบบชลประทานที่ถูกสร้างขึ้นในแก้มลิงบางบาล เช่น ระบบป้องกันน้ำท่วม ระบบการส่งน้ำ ระบบการระบายน้ำ ซึ่งประกอบด้วยโครงสร้างพื้นฐานหลายชั้น อาทิ คันกันน้ำ สถานีสูบน้ำ คลองส่งน้ำ คลองระบายน้ำ ท่อลอด เครื่องกวนบานระบาย และประตูน้ำ เป็นต้น (ดูเพิ่มเติม คมลักษณ์ ไชยยะ, 2566)

อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมาเมื่อมีการบังคับใช้นโยบายแก้มลิงบางบาล ส่งผลให้เกิดการแปลเปลี่ยน (translation) หน้าที่ของระบบชลประทานที่สร้างขึ้นก่อนหน้านี้นี้ใหม่ เพื่อให้สามารถเป็นอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ในการรับน้ำแทน

พื้นที่เมืองและอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นการเปลี่ยนบทบาทจาก “ทุ่งชลประทาน” เป็น “แก้มลิงกักเก็บน้ำ” (คมลักษณ์ ไชยยะ, 2566) กล่าวคือ จากเดิมระบบชลประทานถูกออกแบบมาเพื่อสนับสนุนการเกษตรกรรมแก่ชาวนาด้วยการส่งน้ำและป้องกันข้าวในทุ่งเสียหาย แต่เมื่อกลายเป็นพื้นที่รับน้ำ โครงสร้างพื้นฐานในแก้มลิงบางบาล กลับทำหน้าที่เปลี่ยนให้พื้นที่แก้มลิงบางบาลกลายเป็นด่านหน้าในการรับน้ำท่วม สะท้อนให้เห็นจากการที่รัฐได้ปรับปรุงซ่อมแซมถนนคันกั้นน้ำให้มีระดับความสูงเพิ่มขึ้น จนสามารถเปรียบเทียบได้ว่า ณ ปัจจุบัน ความสูงของถนนคันกั้นน้ำอยู่ในระดับเดียวกันกับหลังคาบ้านเรือนของชุมชน ไม่เพียงเท่านั้นยังเกิดการเปลี่ยนหน้าที่ประตูน้ำ 29 จุดในพื้นที่ จากเดิมเพื่อการเกษตร มาสู่การผันน้ำเข้าแก้มลิงบางบาล เป็นต้น (ดูเพิ่มเติม คมลักษณ์ ไชยยะ, 2567)

ภาพที่ 10 แนวถนนคันกั้นน้ำที่ถูกยกสูงเพื่อให้สามารถรับน้ำท่วมได้
ผู้เขียน, 30 สิงหาคม 2567

ภาพที่ 11 ถนนคันกั้นน้ำสูงจนไม่สามารถมองเห็นฝั่งตรงข้ามได้
ผู้เขียน, 30 สิงหาคม 2567

ด้วยเหตุดังนี้ หน้าที่ของระบบชลประทานในพื้นที่แก้มลิงบางบาลจึงไม่ใช่การจัดสรรน้ำทำนาให้คนในพื้นที่ เนื่องจากนโยบายแก้มลิงบางบาลได้กลับหัวหน้าที่ของระบบชลประทานเพื่อเปลี่ยนพื้นที่ให้กลายเป็นอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่เพื่อป้องกันน้ำท่วมให้แก่กิจกรรมของทุนนิยมนั่นเอง

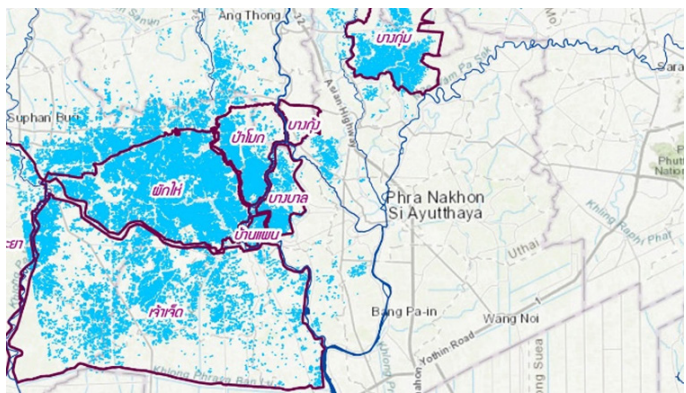
3. การปรับเปลี่ยนทิศทางการไหลของน้ำ (restructuring water flow) เพื่อปกป้องพื้นที่ทุนนิยม

จากการจัดการพื้นที่แก้มลิงบางบาลใหม่ที่กล่าวมาข้างต้น พบว่า ในสถานการณ์น้ำท่วมจริง ภาครัฐได้ผลักมวลน้ำมหาศาลให้ไปท่วมพื้นที่บ้านเรือน และเกษตรกรรมที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของจังหวัดอยุธยา เพื่อไม่ให้พื้นที่ฝั่งทิศตะวันออกซึ่งเป็นพื้นที่อุตสาหกรรมและเมืองได้รับผลกระทบจากน้ำท่วม ตามทิศทางการจัดการน้ำ “ป้องกัน ปักตก ระบายได้” (โครงการชลประทาน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ม.ป.ป.)

ภาพที่ 12 แผนที่การการจัดการน้ำท่วมของอยุธยา
ที่มา: โครงการชลประทานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ม.ป.ป.

ดังที่ปรากฏให้เห็นจากภาพถ่ายดาวเทียมในช่วงน้ำท่วมจังหวัดอยุธยา ในช่วงที่ผ่านมา ซึ่งพื้นที่อุตสาหกรรมทางด้านทิศตะวันออกแทบจะไม่ถูกน้ำท่วม

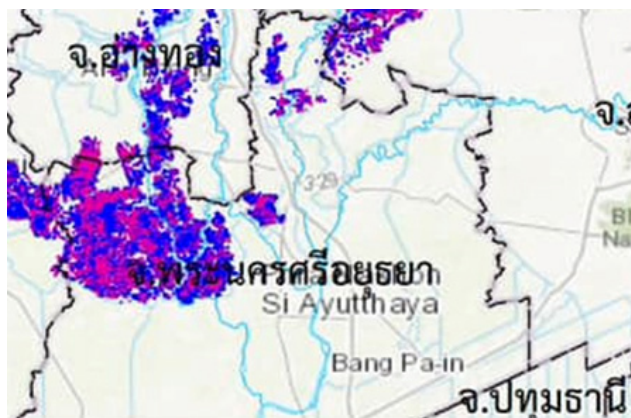
ภาพที่ 13 แผนที่น้ำท่วมพื้นที่แก้มลิงในช่วงวันที่ 4 ตุลาคม ปี 2564
ที่มา: GISDA <http://flood.gistda.or.th>

ภาพที่ 14 แผนที่น้ำท่วมพื้นที่แก้มลิงวันที่ 14 ตุลาคม ปี 2565
ที่มา: GISDA <http://flood.gistda.or.th>

ภาพที่ 15 แผนที่น้ำท่วมพื้นที่แก้มลิงวันที่ 10 ตุลาคม ปี 2566
ที่มา: GISDA <http://flood.gistda.or.th>

ภาพที่ 16 แผนที่น้ำท่วมพื้นที่แก้มลิงวันที่ 23 ตุลาคม ปี 2567
ที่มา: GISDA <http://flood.gistda.or.th>

ในแง่นี้ ทุนนิยมจึงไม่เพียงแค่จัดการพื้นที่ (space) และโครงสร้างพื้นฐาน (infrastructure) ในพื้นที่แก้มลิงบางบาลใหม่เท่านั้น หากแต่ยังได้จัดการทิศทางการไหลของน้ำ ซึ่งถือเป็นการเข้ามาปรับเปลี่ยนธรรมชาติ เพื่อให้ระบบทุนนิยมสามารถดำเนินการสะสมทุนได้อย่างไม่ติดขัด

ทั้งนี้ แม้ปริมาณน้ำท่วมในแต่ละปีจะมากน้อยแตกต่างกัน หากมองอย่างผิวเผินก็อาจอนุมานได้ว่า ที่น้ำไม่ท่วมพื้นที่สำคัญ ก็เพราะว่าน้ำน้อย อย่างไรก็ตาม การจัดการน้ำสัมพันธ์กับการตัดสินใจทางการเมือง เช่น การใช้อำนาจกำหนดว่าน้ำควรไหลไปที่ไหน ใครคือผู้มีอำนาจตัดสินใจ และความรู้ใดถูกใช้จัดการน้ำ (Zwarteveen et al., 2017) ดังนั้นจะพบว่า ที่น้ำไม่ท่วมอุตสาหกรรม ก็เพราะมีการบังคับทิศทางการไหลของน้ำ สะท้อนให้เห็นจากภาพในแผนที่ที่ปรากฏชัดว่ามีพื้นที่ที่ถูกน้ำท่วมคือฝั่งตะวันตก และพื้นที่ถูกกันไม่ให้ น้ำท่วมคือฝั่งทิศตะวันออก

การจัดการน้ำเพื่อผลประโยชน์ของทุนนิยมข้างต้น ได้ส่งผลให้เกิดผลกระทบตามมาหลายประการ เช่น ในช่วงน้ำท่วมที่ปริมาณน้ำมีสูง และ

ระยะเวลาการท่วมยาวนาน เป็นเหตุให้ชาวบ้านในพื้นที่เกิดความยากลำบาก ในการอยู่อาศัย มากไปกว่านั้น ยังพบการเรียกร้องของชาวบ้านว่าการชดเชย เยียวจากภาครัฐไม่ได้สัดส่วนและไม่เป็นธรรม รวมทั้งยังได้รับผลกระทบจากการเข้าไม่ถึงน้ำในการทำนาอีกด้วย จนเป็นเหตุให้ชาวบ้านบางกลุ่มต้องลุกขึ้นมาต่อสู้ต่อร้องเพื่อสร้างการจัดการน้ำที่เป็นธรรม (อาทิตย์ ภูบุญคง, 2566)

ในแง่นี้ การจัดการภูมิศาสตร์เพื่อรักษาผลประโยชน์ของทุนข้างต้น ได้สร้างความขัดแย้งและความไม่เท่าเทียม เหตุการณ์น้ำท่วมในแก้มลิงบางบาล เป็นภาพสะท้อนความเหลื่อมล้ำในหลายมิติระหว่างทุนนิยมศูนย์กลาง-ชายขอบ เมืองกับชนบท กรุงเทพฯ-ต่างจังหวัด พื้นที่ที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจต่ำหรือตั้งอยู่ ชายขอบของการพัฒนาถูกกำหนดให้ต้องรับน้ำท่วม เพื่อป้องกันไม่ให้พื้นที่ ศูนย์กลางความเจริญได้รับผลกระทบ (คมลักษณ์ ไชยยะ, 2567)

บทสรุปและการอภิปรายผลการศึกษา

ท่ามกลางความวิบัติของระบบนิเวศในยุคปัจจุบัน นักวิชาการมาร์กซิสต์ ชี้ให้เห็นว่าทุนนิยมคือต้นตอสำคัญของปัญหาสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นในยุคปัจจุบัน เหตุเพราะทุนนิยมได้เข้ามาจัดการและซูติรรมนุษย์และสิ่งที่ไม่ใช่ มนุษย์เพื่อให้ง่ายต่อการสะสมทุน ผลกระทบจากวิกฤตสิ่งแวดล้อมไม่เพียง ทำให้มนุษย์และสรรพชีวิตอื่นอยู่อย่างยากลำบากเท่านั้น แต่ทุนนิยมเองก็ ประสบกับปัญหากับวิกฤตที่มันสร้างขึ้นมาเช่นกัน เหตุเพราะธรรมชาติของ ทุนนิยมคือการสะสมทุนอย่างไม่สิ้นสุด (endless capital accumulation) ดังนั้น ในยามเกิดวิกฤต ทุนนิยมต้องดิ้นรนและแสวงหาพื้นที่ใหม่เพื่อให้การสะสม ทุนมีความราบรื่น

ดังที่ Harvey (2001) ชี้ว่าทุนนิยมไม่สามารถดำรงอยู่ได้โดยปราศจาก การจัดการพื้นที่ (special fix) ผ่านการปรับภูมิศาสตร์ใหม่ (geographical restructuring) เพื่อรับมือกับสถานการณ์วิกฤติและเพื่อทำให้กิจกรรมของ ระบบทุนนิยมสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงสถาพร การจัดการน้ำในพื้นที่

แก้มลิงบางบาลภายหลังเหตุการณ์น้ำท่วมภัยปี 2554 ถือเป็นตัวอย่างสำคัญของอำนาจทุนนิยมที่เข้ามามีการจัดการผู้คนและธรรมชาติเพื่อรับมือกับความเสียหายจากน้ำท่วมต่อวิถีการผลิตในพื้นที่อุตสาหกรรม โดยการโยนความเสี่ยงจากน้ำท่วมไปให้พื้นที่ที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจต่ำกว่า

เนื่องจากภายหลังเหตุการณ์น้ำท่วมปี 2554 ระบบทุนนิยมและรัฐได้เข้ามามีการจัดการน้ำในพื้นที่แก้มลิงบางบาล ผ่านการจัดวางตำแหน่งแห่งที่พื้นที่แก้มลิงบางบาลใหม่ภายใต้หลักการ ป้องกัน ออก พักตก ระบาย ได้ ทั้งนี้รัฐได้ปรับเปลี่ยนพื้นที่แก้มลิงบางบาลให้เป็นพื้นที่รับน้ำแทนพื้นที่อุตสาหกรรม 3 ส่วน ได้แก่ 1) การประกาศใช้ปฏิทินปรับเปลี่ยนระบบการปลูกข้าวเหลืองเวลา เพื่อเปลี่ยนแบบแผนการปลูกข้าวของชาวนาในพื้นที่ใหม่ เพื่อจัดเตรียมแก้มลิงบางบาลไว้รองรับน้ำในช่วงน้ำท่วม 2) การเปลี่ยนหน้าที่ของโครงสร้างพื้นฐานของระบบชลประทานในพื้นที่ จากเดิมถูกออกแบบมาเพื่อจัดสรรน้ำทำนาให้แก่ชาวนา ให้กลายเป็นระบบชลประทานที่มุ่งจัดการน้ำเพื่อเตรียมพื้นที่แก้มลิงบางบาลให้พร้อมรองรับน้ำท่วมแทนพื้นที่อุตสาหกรรมฝั่งทิศตะวันออก และ 3) การเปลี่ยนทิศทางการไหลของน้ำจากแต่เดิมน้ำมีลักษณะแพร่กระจาย ให้กลายเป็นน้ำที่กระจุกตัวและแช่อยู่ในพื้นที่แก้มลิงบางบาล

จากผลการศึกษาที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าการจัดการน้ำในแก้มลิงบางบาลเพื่อปกป้องพื้นที่อุตสาหกรรม สะท้อนให้เห็นว่าการจัดการน้ำ (water governance) ในพื้นที่ที่มีความเชื่อมโยงกับระบบทุนนิยมอย่างซับซ้อน กล่าวคือเป็นความร่วมมือในระบบทุนนิยมซึ่งเกิดจากการทำงานร่วมกันระหว่างบริษัทเอกชน รัฐบาล เป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อรูปแบบการจัดการการกระจาย และการควบคุมน้ำ โดยรัฐได้เข้ามามีการจัดการน้ำเพื่อสนองต่อระบบทุนนิยมผ่านการลงทุนด้านการจัดการน้ำ เป้าหมายคือการทำให้ระบบทุนนิยมมีความเป็นอิสระและคงไว้ซึ่งอำนาจในการสะสมทุนต่อไป

นอกจากนี้ เหตุการณ์น้ำท่วมในพื้นที่แก้มลิงบางบาลไม่ได้เกิดจากปัจจัยธรรมชาติเท่านั้น แต่เกิดจากนโยบายของรัฐที่ตั้งอยู่บนหลักคิดที่เอื้อ

ประโยชน์ต่อกิจกรรมของทุนนิยมเป็นหลัก ในแง่นี้ วิฤตสิ่งแวดล้อมที่เราเผชิญหน้าอยู่จึงมิได้เกิดขึ้นจากน้ำมือมนุษย์ หากแต่เกิดขึ้นจากระบบทุนนิยม ในฐานะนิเวศโลก (world ecology of power) ที่มุ่งสะสมทุนอย่างไม่สิ้นสุด และสร้างผลกระทบต่อสรรพสิ่งในโลกใบนี้อย่างรุนแรง ดังนั้น การแก้ปัญหาการจัดการน้ำในสังคมไทยจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องนำทุนนิยมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ไขปัญหาในฐานะต้นตอของวิฤตสิ่งแวดล้อม การจัดการน้ำอย่างยั่งยืนและเป็นธรรมจึงจะเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง ไม่ว่าจะเป็น การเปิดพื้นที่ให้ประชาชนที่ดำรงชีวิตในพื้นที่ที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจต่ำได้มีโอกาสเสนอความต้องการของตนเองที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำ ไม่ว่าจะเป็นการแสดงความเห็นต่อนโยบายภาครัฐอย่างมีความหมาย การเสนอการชดเชยที่เป็นธรรมจากปัญหาน้ำท่วม เป็นต้น

บรรณานุกรม

- เก่งกิจ กิติเรียงลาภ. (2564). ยุคสมัยแห่งทุน: ข้อถกเถียงว่าด้วยมนุษยสมัยในโลกวิชาการมาร์กซิสต์. ใน Anthropocene: บทวิพากษ์มนุษย์และวิกฤตสิ่งแวดล้อมในยุคสมัยแห่งทุน, เก่งกิจ กิติเรียงลาภ (บ.ก.), 111-146. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- กรมชลประทาน. (ม.ป.ป.). โครงการปรับปรุงระบบชลประทานพื้นที่เจ้าพระยาฝั่งตะวันออกตอนล่าง. สืบค้น 25 สิงหาคม 2567 สืบค้นจาก <https://xn--12clbb0eb0ac4aj8bl8ax5gac7berelep14aohnaf.com/>
- โครงการชลประทานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (ม.ป.ป.). การบริหารจัดการน้ำอย่างเป็นระบบจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. เอกสารไม่ตีพิมพ์.
- โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาบางบาล. (ม.ป.ป.). แผนที่โครงการ. สืบค้นจาก <http://irrigation.rid.go.th/rid10/bangban/DataManage/1/1.4.pdf> (10 มกราคม 2568).
- คมลักษณ์ ไชยยะ. (2566). แก้มลิงกับชุมชน: ภาววิทยาของโครงสร้างพื้นฐานการจัดการน้ำในพื้นที่ลุ่มต่ำบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- คมลักษณ์ ไชยยะ. (2567). ภาววิทยาของโครงสร้างพื้นฐานแก้มลิงบางบาล. *วารสารพัฒนศาสตร์*, 7(1), 101-128.
- คมลักษณ์ ไชยยะ. (2562). การต่อสู้คัดค้านของประชาชนผู้ไม่เอาเชื่อนพระนครศรีอยุธยา. สืบค้น 7 มกราคม 2568 สืบค้นจาก <https://prachatai.com/journal/2019/05/82449>
- โครงการชลประทานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (ม.ป.ป.). การบริหารจัดการน้ำอย่างเป็นระบบจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. เอกสารไม่ตีพิมพ์.
- คำสั่งจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (2559). เรื่องแต่งตั้งคณะกรรมการวางแผนการปลูกข้าวเหลืองเวลาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปี 2559.

- เดวิด ฮาร์วี. (2562). ความขัดแย้งสิบเจ็ดประการกับจุดจบของระบบทุนนิยม [Seventeen contradictions and the end of capitalism] (ภควดี วีระภาสพงษ์, แปล). กรุงเทพฯ: สวนเงินมีมา.
- ประกาศจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (2561). เรื่องปรับเปลี่ยนระบบการปลูกข้าวเหลือมเวลา จังหวัดพระนครศรีอยุธยาร่วมกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ปี 2561.
- กองอำนวยการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (2564). แผนเผชิญเหตุอุทกภัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.
- สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ. (2563). โครงการศึกษาจัดลำดับความสำคัญแผนงานเพื่อบรรเทาอุทกภัยในลุ่มน้ำเจ้าพระยา รายงานการศึกษา รายงานฉบับสุดท้าย (Final Report). ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์.
- สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (2566). แผนพัฒนาการเกษตรและสหกรณ์ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2566-2570). เอกสารไม่ตีพิมพ์.
- สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ. (ม.ป.ป.). สรุปสถานการณ์และประเด็นข้อเท็จจริงจากเหตุการณ์น้ำท่วมทุกภัยปี 2554. สืบค้นจาก <https://tiwrmdev.hii.or.th/current/2011/flood54.html> (10 มกราคม 2568).
- สำนักงานเกษตรจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (2568). พื้นที่น้ำท่วมซ้ำซากในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. สืบค้นจาก <https://ayutthaya.doae.go.th/province/wp-content/uploads/2024/08/พื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก.jpg> (10 มกราคม 2568).
- อาทิตย์ ภูบุญคง. (2566). พลวัตของแนวคิดและการบริหารจัดการน้ำในยุคหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 และผลกระทบต่อชุมชนพื้นที่รับน้ำ อ.บางบาล จ.พระนครศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- อมรินทร์ทีวีออนไลน์. (2565). ย้อนรอย มหาอุทกภัย ปี 2554 เศรษฐกิจไทยเสียหายแค่ไหน?. สืบค้นจาก <https://www.amarintv.com/spotlight/economy/32482>) (10 มกราคม 2568).
- The Momentum. (2564). น้ำท่วมตัวเมืองอยุธยา. สืบค้น 7 มกราคม 2568 สืบค้นจาก <https://www.facebook.com/photo/?fbid=2805103783114641&set=a.1636533129971718>)
- Matichon online. (2554). พิชัยน้ำท่วมนิคมอุตสาหกรรมฯ อยุธยา ฉุกเฉินดีที่พี่ประเทศร่วม ฃมภาพ"ฮอนด้า"จมน้ำ. สืบค้นจาก https://web.archive.org/web/20111012101817/http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1318229928&grpId=01&catid=&subcatid= (10 มกราคม 2568).
- Barnes, J., & Alatout, S. (2012). Water worlds: Introduction to the special issue of Social Studies of Science. *Social studies of science*, 42(4), 483-488.
- Moore, J. W. (2015). *Capitalism in the Web of Life: Ecology and the Accumulation of Capital*. Verso.
- Moore, J. W. (Ed.). (2016). *Anthropocene or capitalocene?: Nature, history, and the crisis of capitalism*. Pm Press.
- Middleton, C., & Ito, T. (2020). How transboundary processes connect commons in Japan and Thailand: A relational analysis of global commodity chains and East Asian economic integration. *Asia Pacific Viewpoint*, 61(2), 236-248.
- Niranjan, A. (2023). 'Era of global boiling has arrived,' says UN chief as July set to be hottest month on record. Retrieved from <https://www.theguardian.com/science/2023/jul/27/scientists-july-world-hottest-month-record-climate-temperatures> (10 January 2025).

- Saito, K. (2024). *Slow down: The degrowth manifesto*. Astra Publishing House.
- Thai-koujyo. n.d.. Thailand Industrial Estate Map. Retrieved from https://www.thai-koujyo.com/img_mapdl/thai_iemap_bkk-ayt_jpg.jpg (10 January 2025).
- Harvey, D. (2001). Globalization and the “spatial fix”. *geographische revue: Zeitschrift für Literatur und Diskussion*, 3(2), 23-30.
- Zwarteveen, M., Kemerink-Seyoum, J. S., Kooy, M., Evers, J., Guerrero, T. A., Batubara, B., & Wesselink, A. (2017). Engaging with the politics of water governance. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Water*, 4(6), 1-9.

